

підданий Костянтин Секур. У своєму проханні на ім'я митрополита він вказував: "Язвѣстился я (в венеціанской области) от тамошних жителей, что у преосвященства вашего благополучна разным учением академія, оставив учение римское, и забыв труд, на пути бывавший, пустился я на глас академіи" [7, с. 235].

Вдячні професори й студеї найменували свою alma mater на честь митрополита Києво-Могилянсько-Заборовською. З нагоди відкриття Конгрегаційної зали у липні 1739 р. студенти піднесли своєму протектору гравюру, виконану вихованцем Академії, художником-гравером Григорієм Левицьким, яка відобразила архієрея на фоні суспільно-політичного життя тогочасної України. Словами "Мудрості отец – Петр Могила, Первий наверхитель дела – Рафаил всецѣло" [7, с. 236] – піїти Академії віддали дань Заборовському як гідному продовжувачеві справи її засновника.

Отже, наведений матеріал дозволяє окреслити головні напрямні діяльності трьох київських ієрархів – вихідців із Галичини – в тих умовах, які випали на долю їх архіпастирської діяльності. Якщо головною турботою першого очільника відновленої Київської митрополії Іова Борецького було намагання легімітизувати перед владою Речі Посполитої українську православну ієрархію, на що були спрямовані його церковно-історичні твори, перемовини з російським урядом, використання підтримки з боку козащини, то Варлааму Ванатовичу довелося відстоювати права Української Церкви в умовах централізаційної політики російських можновладців і робити спроби відновлення втраченого статусу Київської митрополії. Його наступник Рафаїл Заборовський, якому, за сприятливого для України царювання імператриці Єлизавети, вдалося повернути титул митрополита, всі свої зусилля спрямовував на розвиток освіти і підтримку матеріального, правового і організаційного становища Києво-Могилянської академії.

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Отд. II (1721 – 1795) / Под ред. Н. И. Петрова. – Т.1 (1721-1750 гг.). –

С. 1 – К., 1904. 2. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. Отд. II (1721 – 1795) / Под ред. Н. И. Петрова. – Т.1 (1721-1750 гг.). – С. 2 – К., 1905. 3. Асоченский В.И. Киев с древнейшим его училищем Академиею / В. И. Асоченский. – Ч. 1 – 2. – К., 1956. – С. 2. 4. Викул П., свящ. Киевский митрополит Иов Борецкий (1620 – 1631) / свящ. П. Викул. – Каменец-Подольский, 1894. 5. Грушевський М. Духовна Україна: Збірка творів / Упорядкування та додатки Ігоря Гирича, Оксани Дзюби, Василя Ульяновського / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1994. 6. Задорожна О., Шевченко О. Ванатович Василь, чернець ім'я Варлаам // Києво-Могилянська академія в іменах. Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І. Хижняк; За ред. В.С. Брюховецького / О.Ф. Задорожна, О.М. Шевченко. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001. – С. 99-100. 7. Молчанов П. Протектор киевской академии Рафаил Заборовский, митрополит киевский / П. Молчанов // Киевские епархиальные ведомости. – 1876. – Отдел второй. – №5. – С. 162 – 172; №7. – С. 228 – 236. 8. Описание документов и дел, хранящихся в архиве Св. Синода. – Т. I (1542 – 1721). – СПб., 1868. 9. Описание документов и дел, хранящихся в архиве Св. Синода. – Т. II (1722), Ч. 1. – СПб., 1878. 10. Описание документов и дел, хранящихся в архиве Св. Синода. – Т. VII. (1727). – СПб., 1885. – Приложение VIII. 11. Орловский П. Сказание о блаженном Рафаиле, митрополите Киевском / П. Орловский. – К., 1908. 12. Плохий С. Наливайкова віра. Козацтво та нація в ранньомодерній Україні / Сергій Плохий. – К.: Критика, 2005. 13. Прошение киевского архиепископа Варлаама Ванатовича императору Петру II о предоставлении киевской кафедре прежнего титула митрополитии // Киевские епархиальные ведомости. – 1874. – №3. – Отдел второй. – С. 63-78. 14. Пясецкий А. Время Варлаама Ванатовича, архиепископа Киевского и Галицкого (1722 – 1730) / А. Пясецкий // Полтавские епархиальные ведомости. – 1897. Часть неофициальная. – № 8. – С. 304-313; № 9 – 331-338; № 10 – С. 378-383. 15. Рыболовский А.П. Варлаам Ванатович, Архиепископ Киевский, Галицкий и Малая России / А.П. Рыболовский // Труды Киевской духовной академии. – 1908. – № 5. – С. 93-129. 16. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст. / П.М. Сас – К.: Либідь, 1998. 17. Слово, сказанное Георгием Конисским в Киево-Софійском Соборе при погребении Рафаила Заборовского, митрополита киевского (1747 года ноября 29-го дня) // Киевские епархиальные ведомости. – 1893. – № 1. – Часть неофициальная. – С. 1 – 10. 18. Титов Ф. Киевская духовная академия (1615 – 1915). Историческая записка. – 2-е, дополненное издание / Федор Титов. – Киев, 2003. 19. Хижняк З.І. Борецкий Иван Михайлович, чернець ім'я Йов / З.І. Хижняк // Києво-Могилянська академія в іменах Енциклопедичне видання / Упоряд. З.І. Хижняк; За ред. В.С. Брюховецького / З.І. Хижняк; За ред. В.С. Брюховецького / З.І. Хижняк. – К.: Вид. дім "КМ Академія", 2001. – С. 213 – 214.

Надійшла до редколегії 20.10.11

К. Кобченко, канд. іст. наук

СПОРУДЖЕННЯ КОРПУСУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ІСТОРІЯ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ, ЯКОЇ НЕ СТАЛОСЯ

Статтю присвячено історії спорудження будинку бібліотеки Університету Св. Володимира у 1910-1920 рр. та подальшого передання його науковій бібліотеці при Академії наук в контексті історичних подій та реформ в галузі науки та освіти того часу.

The article is devoted to the history of constructing of the building of St. Vladimir University's library in the 1910-1920s and further assignment of it to the scientific library by the Academy of sciences in the context of historical events and reforms of the system of education and science of that time.

Історія формування бібліотечних колекцій як Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, до якої перейшла більша частина книжкового зібрання Київського університету [9], так і бібліотеки КНУ імені Тараса Шевченка [11; 13; 14], є дослідженою та висвітленою в науковій літературі. Предметом цієї розвідки є процес спорудження власного корпусу бібліотеки Університету Св. Володимира, який після завершення будівництва став приміщенням Всенародної бібліотеки України, нині – Філії № 1 НБУВ. Основою для цієї історичної реконструкції послужили архівні документи. Історія спорудження бібліотечного корпусу є важливою складовою минулого Київського університету, як і освітніх та наукових установ Києва в цілому і, водночас, вона є свідченням складних та бурхливих часів, на тлі яких вона розвивалася.

Початкові проекти будинку університетської бібліотеки

З моменту створення в Києві Університету Св. Володимира він володів власною бібліотекою, основу фондів якої склали книжкові зібрання Волинського (Кременецького) ліцею, правонаступником якого став університет. Однією з найцінніших частин бібліотеки була колекція книг останнього польського короля Станіслава Августа – Collectio Regia. З перших днів існування Університету Св. Володимира бібліотека розташовувалася в його приміщеннях – спершу в спеціально найнятому будинку, а під час зведення Головного (Червоного) корпусу, згідно проекту архітектора В. Беретті, частину його приміщень було спеціально відведено під бібліотеку.

Із розбудовою університету, збільшенням кількості студентів (з 1863 р. у Бібліотеці було створено окремий Студентський відділ), із зростанням кількості книг, приміщення для них ставало тісним та незручним для ко-

ристування. Тому вже з кінця XIX ст. Радою Університету неодноразово ставилося питання про зведення для Бібліотеки окремого спеціального будинку. Вперше це питання було піднято в 1890-х рр., в результаті чого тодішній архітектор університету Енш розробив три проекти будинку бібліотеки, один з яких був схвалений Радою професорів, проте не був затверджений Міністерством народної освіти через брак 300 тис. карбованців, необхідних для названого будівництва [3, Арк. 1-13з].

Наступна спроба спорудження університетської бібліотеки мала місце в 1900 р., коли проєктований університетським архітектором Ессеном за зразком бібліотеки м. Лейпцига будинок, мав бути розміщений "в Ботаническом саду со стороны Бибиковского бульвара, против Владимирского собора" [3, Арк. 13з]. Цей проєкт 29 травня 1901 р. був представлений його автором Раді Університету, яка ухвалила визнати його втілення доцільним та клопотатися перед Міністерством народної освіти про асигнування потрібної суми [3, Арк. 2]. Проте міністерство і цього разу не знайшло можливостей для фінансування будівництва. Так, попечитель Київського навчального округу Вельяминов-Зернов повідомив Ректора про рішення Товарища міністра народної освіти, прийняте 3 вересня 1901 р.: "за состоявшимся распределением полностью всего строительного кредита на ближайшие три года, Его Превосходительство затрудняется давать вышеприведенному ходатайству дальнейшее движение" [3, Арк. 5].

Будівництво корпусу бібліотеки: 1910-1919 рр.

У той же час ситуація із збереженням книжок у будівлі університету Святого Володимира все більше ускладнювалася й проблема побудови для бібліотеки спеціального приміщення лишалася гострою. В червні 1910 р. Правління університету асигнувало необхідну суму для поїздки архітектора університету В. Осьмака за кордон, де він мав ознайомитись із зразковими приміщеннями бібліотек, в результаті якої, в листопаді 1910 р. В. Осьмак представив Правлінню ескізний проєкт бібліотечної споруди [4, Арк. 1, 3]. Цей проєкт було передано на розгляд Будівельного комітету Міністерства Народної освіти, який в засіданні 29 грудня 1910 р. схвалив його, висловивши при цьому певні зауваження, які слід було врахувати при розробці чистового проєкту, і поправлений таким чином проєкт будинку бібліотеки був готовий вже в травні 1911 р. [4, Арк. 10-10зв, 12, 25].

Наскільки нагальним було питання зведення для бібліотеки спеціального приміщення, свідчить звернення Правління Університету до Попечителя Київського навчального округу в листопаді 1911 р. з проханням клопотатися перед МНО про виділення коштів якомога швидше, "в виду обнаруженной ныне громадной перегрузки библиотечными шкафами потолков под помещением Библиотеки в главном здании Университета, что повлекло за собой обвал штукатурки в некоторых местах и весьма значительный прогиб потолков" [4, Арк. 31]. Бібліотека в цей час нараховувала вже бл. 400.000 томів книг. Передбачалося також, що в будинку бібліотеки буде відведене місце і для Центрального Архіву, який так само був розташований у Головному корпусі університету.

Не забуло керівництво університету і естетичної сторони справи, керуючись принципом: "здание библиотеки, которое будет построено рядом с главным фасадом Университета, должно по своему архитектурному стилю соответствовать стилю Университета" [4, Арк. 46]. Місцем розташування будинку бібліотеки було обрано південний двір університетської садиби, для чого було зруйновано старі цегляні будівлі переважно господарчого призначення, що знаходились на цьому

місці [6, Арк. 19, 25, 28-29]. Оскільки початок будівництва припадав на проведення в Києві Всеросійської виставки, Будівельна комісія прийняла рішення замовити виготовлення макету будівлі бібліотеки, який, на її думку, "несомненно явится одним из украшений выставки и обратит внимание" [8, Арк. 5, 14зв].

Позитивну відповідь Міністерства на поданий остаточний варіант проєкту попечитель КУО повідомив Ректору університету лише в жовтні наступного, 1912 р. [4, Арк. 45]. При цьому загальна сума в розмірі 519.048 карбованців, яку керівництво університету просило для потреб будівництва, здалася Міністерству завищеною і воно запропонувало, "не изменяя сущности проекта, изыскать меры к удешевлению постройки" [4, Арк. 45]. Згідно з початковим проєктом передбачалося, що схвищта бібліотеки матимуть запас місця для надходження книжок протягом наступних 50 років. Саме це і стало основним об'єктом скорочення витрат: архітектор В. Осьмак, "не находя возможным упрощать и без того недорогую и простую отделку здания, стоящего непосредственно у главного здания Университета и составляющего как бы часть этого прекрасного в архитектурном отношении сооружения", пішов шляхом скорочення обсягу книгосховища завдяки зменшенню його запасу до 12-15 років. Таким чином, "лишь в 1913 году, после нескольких повторных ходатайств, из которых последнее было подкреплено указанием на треснувшие уже своды второго этажа, Университету удалось получить на указанную надобность кредит в сумме 434.351 руб. 32 коп." [5, Арк. 5].

Керувала роботами спеціальна Будівельна комісія з членів Правління Університету та чолі з професором Т. Флоринським та за безпосередньої участі архітектора університету В. Осьмака. Виконавцем робіт було обрано підрядника, купця І гільдії А. Меня, який, згідно планів будівництва, зобов'язувався до 15 жовтня 1914 р. здійснити земляні, кам'яні та інші необхідні роботи а також кровельні роботи для "возведения здания вчерне" [16, Арк. 3зв]. Проте Перша Світова війна, що спричинила втрату частини робітників і транспортні проблеми, ускладнила виконання робіт, які було завершено лише до 27 жовтня 1916 р. [16, Арк. 3зв.]. Військовий час позначився також на цінах на будівельні матеріали, особливо на металеві балки, так що вже на початку будівництва стало зрозумілим: кошторисної суми для будівництва не вистачить. Все ж будівельна комісія санкціонувала виконання робіт, сподіваючись згодом отримати від уряду додаткові асигнування на будівництво [16, Арк. 3зв.]. Ректор М.М. Цитович навіть плевав надію, що будівництво бібліотеки буде частково завершено, а будівлю зроблено придатною для використання на момент реевакуації університету з Саратова. При цьому Міністр народної освіти, з яким М. Цитович зустрівся в Петрограді наприкінці 1915 р., пообіцяв посприяти у виділенні кредиту на ці витрати [7, Арк. 1зв.], проте цьому не судилося статися й необхідні кошти так і не надійшли.

Таким чином, книжкові багатства університету повернулися на свої звичні місця в університетському корпусі, а будівництво було на деякий час пригальмовано. І хоча в серпні 1916 р. міністр народної освіти Ігнат'єв, оглянувши недобудований корпус книгозбірні, побажав, щоб він був закінчений якнайшвидше, "але кредит... Університету відкритий не був з огляду на події 1917 року" [16, Арк. 11зв.]. Повторилася ситуація, за якої "одна из богатейших университетских библиотек по числу томов и количеству содержащихся в ней ценных и редких изданий и рукописей, помещается... в главном здании университета, где, за не достатком

места, значительную часть книг пришлось разместить по коридорам, частью полутемным, и в комнатах, предназначенных для других надобностей, где они подвергаются опасности в пожарном отношении, благодаря устарелой системе отопления. Сверх того, постоянно увеличивающееся количество книг угрожает целостности сводов второго этажа университетского здания, не рассчитанных на столь большую нагрузку", – так вже у 1918 р. змалювали ситуацію з університетською бібліотекою члени Будівельної комісії [16, Арк. 13].

Водночас за правління Гетьмана Павла Скоропадського було засновано Всенародню бібліотеку України, завдяки чому покладено початок створенню найпотужнішого бібліотечного зібрання в країні. Але й про будинок бібліотеки Університету Св. Володимира урядом Гетьманату не було забуто. Так, влітку 1918 р. архітектор В. Осьмак склав кошторис на добудову книгосховища та інших приміщень, який був профінансований Міністерством освіти Української Держави. Продовженням робіт Будівельна комісія мала завдячувати особисто Міністру народної освіти: "В минулим 1918 році бувший Міністр Народній Освіти ВАСИЛЕНКО признав необхідним продовжувати роботи по добудуванні вищезгаданої книгозбірні і в серпні того ж року був відкритий кредит 500.000 карб. <...> У вересні 1918 року Міністр Народньої Освіти ВАСИЛЕНКО знайшов необхідним розширити роботу по добудуванню книгозбірні" [16, Арк. 11зв.-12].

Проте стрімке зростання цін на будівельні та інші необхідні для устаткування бібліотеки матеріали призвело до того, що за кілька місяців необхідна для добудови сума зросла майже вдвічі, проте уряд був не в змозі профінансувати будівництво в повному обсязі й будинок лишився незавершеним [16, Арк. 11зв.-12]. Особливо прикрим було те, що частину робіт вже було здійснено, й за умов їх переривання, з настанням зими попередні зусилля в певній мірі зводилися нанівець. І все ж, "В 1918 році значна частина помешкання була оштукатурена, весь будинок був зашклений і були вставлені приладдя для опалення й трубопривод для них" [19, Арк. 24].

Уряди змінювалися, ціни продовжували зростати, але проблема завершення будівництва залишалася гострою. Тож з лютого 1919 р. відповідні прохання від університету спрямовувалися вже до Народного Комісаріату освіти, Ради народних комісарів УСРР, та інших відповідальних органів Української радянської республіки [16, Арк. 11, 13]. За наявності цих коштів планувалося завершити роботи у 3-4-місячний термін, проте влада не могла задовольнити цю потребу, хоча й виказувала розуміння зусиллям Будівельної комісії [16, Арк. 14].

У зв'язку із схваленням Раднаркомом проекту добудови, було підготовлено відповідний законопроект про виділення на ці потреби суми у 858 тис. із необхідних понад 1,5 млн. радянських карб., з якої планувалося здійснити найнеобхідніші роботи, у т.ч. проведення опалення та електрики, обладнання книгосховища полицями. Заради виконання цих нагальних робіт Будівельна комісія навіть була готова відмовитись від улаштування водопроводу та деяких оздоблень [16, Арк. 37]. Проте ці роботи так і не було здійснено, хоча повторне клопотання з цього приводу перед владою мало місце в червні 1919 р. [16, Арк. 9-10зв.]. Фінансові труднощі діючої влади вкупі з її тоді ще непевним становищем відносили подібні питання до розряду другорядних. Процес будівництва було загальмовано, і наступні майже 10 років споруда університетської бібліотеки лишалася у недобудованому та непридатному для користування стані.

А вже з 1920 р. перестав існувати і сам університет: згідно радянських освітніх реформ організація роботи

вищої школи зазнала докорінної перебудови – руйнації системи університетів із створенням натомість Інститутів народної освіти та галузевих інститутів. Посилена післяреволюційним розоренням, ця ситуація спричинила те, що лише з 1923-1924 рр. вищі школи почали потроху виходити зі стану животіння і отримувати більш-менш регулярні грошові виплати, обраховувати та приводити до ладу навчальні приміщення та приладдя. Про таку розкіш, як добудова будівлі бібліотеки тепер уже "колишнього університету" за тих умов взагалі не йшлося.

Добудова корпусу бібліотеки та передання його ВБУ (1920 – поч. 1930-х років)

Тоді ж, на початку 1920-х рр., поряд з будинком КІНО (колишнім Головним корпусом університету), в приміщенні, яке нині займає Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, і де на початку 1920-х знаходились установи ВУАН, розташувалася і Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській Академії Наук. Її становище було ще більш тяжким, ніж університетської книгозбірні, адже значні книжкові фонди бібліотеки формувалися протягом короткого часу, а сама бібліотека декілька разів змінювала приміщення, доки не опинилася в тодішньому будинку ВУАН, не надто пристосованому під бібліотеку. Її було сформовано, зокрема, із книгозбірень таких ліквідованих навчальних закладів, як Колегія Павла Галагана, Київська Духовна Академія, низки монастирських та приватних бібліотек. За чотири роки свого існування з 1918 по 1922 р. ВБУ "успіла (вместе с одной своей филией⁴) зібрати громадний книжний фонд, свйше мільйона томов, і таким образом своими размерами Всенародная Библиотека обогнала все библиотеки У.С.С.Р. и тысячи научных библиотек всего мира, вступив в ряды нескольких десятков величайших мировых библиотек. Ценность этого фонда очень велика. Кроме обыкновенных книг, Всенародная Библиотека имеет массу драгоценных изданий, свйше 50000 томов старопечатных книг XV-XVIII столетий, тысячи рукописей, драгоценные и редкие произведения графического искусства и т.д. и т.д." [17, Арк. 65].

Проте становище ВБУ було вкрай складним – чимало книжок лежали нерозібраними, адже нечисельний штат бібліотеки не міг впоратись з цією величезною роботою, не вистачало місць у читальних залах, були проблеми з електрикою. У зв'язку з тим, що сам будинок був пошкоджений і в ньому знаходилися інші установи та жили деякі їхні співробітники, книжки перебували під постійною загрозою: дивом вдалося запобігти пожежі та затопленню бібліотечних приміщень [17, Арк. 148]. Співробітники бібліотеки на чолі з її директором С. Постернаком докладали значних зусиль для збереження та опрацювання книжкових фондів, але багато що залежало від державного фінансування.

Протягом першої половини 1920-х керівництво ВБУ просто-таки засипало відповідні інстанції клопотаннями про збільшення штатів, виділення коштів на встановлення нових полиць і, серед іншого – виділення окремого приміщення спеціально для ВБУ. Так, восени 1923 р. керівництво бібліотеки звітувало: "Всенародня бібліотека міститься в величезному будинку Академії наук, але має тільки частину його; з кожним днем рост Всенародної бібліотеки все гостріше висуває потребу в поширенні приміщень, а це можливо тільки тоді, як Академії Наук буде передано другий будинок, куди вона змогла б виселити деякі свої установи. Обмеженість приміщень Всенародної бібліотеки не дає змоги одразу розгорнути бібліотеку в найбільш придатних і зручних кімнатах; через це Всенародній бібліотеці дово-

⁴ Вінницька філія ВБУ.

диться весь час пророблювати колосальну зайву роботу по переносках, перестановках. ... Отже, чергове завдання – це передача всього будинку Всенародній Бібліотеці" [17, Арк. 189-189 зв.]. Подібні звернення лунали і надалі. Про умови збереження книжкового фонду ВБУ свідчать також дані за 1924 р.: "До цього часу до 800.000 книг та до 300.000 газет В.Б.У. лежать у коморах прямо на підлозі – за браком полиць та за браком коштів на збудування їх" [17, Арк. 282].

Не таким критичним, проте так само загрозливим була в цей час і ситуація з бібліотекою КІНО, яка розміщувалася на старому місці в Головному корпусі: давалися ознаки старі проблеми перевантаження книжками університетських приміщень. Так, комісія, яка провела огляд будинку влітку 1925 р., констатувала: "Междуэтажные перекрытия над помещениями библиотеки, насчитывающей до 800.000 томов, резко перегружены, полы здесь дали заметный для глаза прогиб, паркет местами продавлен и разрушен; в пологих сводчатых перекрытиях под библиотечными залами наблюдаются волосные трещины" [20, Арк. 65].

За таких складних обставин, коли академічне життя потроху почало налагоджуватись, предметом розгляду стало й питання про виділення для ВБУ спеціального окремого приміщення. І хоча керівництво ВБУ, як свідчить вищенаведена цитата, клопоталося про передання бібліотеці усього тодішнього будинку ВУАН на бульварі Т. Шевченка, 14, в той же час органи управління наукою згадали про недобудований бібліотечний корпус "колишнього університету". Було прийняте рішення віддати його у розпорядження ВБУ, але не лише саме приміщення, а й частину книжкового фонду бібліотеки КІНО, тобто колишньої університетської.

Таке рішення – передати будинок бібліотеки, що будувалася як університетська, до ВБУ і перевести до неї ж частину книжкових фондів колишнього Університету – цілком відповідали позиції радянської влади у справі організації науково-освітньої роботи: університетів на той час не існувало, натомість діяли галузеві інститути та ІНО, призначення яких було цілком прикладне – підготовка фахівців різних галузей народного господарства та соціальної сфери. Для реалізації цієї мети була потрібна переважно навчальна література. Про невідповідність книжкового складу бібліотеки колишнього університету тим завданням, що стояли перед КІНО, свідчила також комісія, яка підготувала для Наркомату освіти доповідну записку про становище бібліотек та долі будинку: "Залишати надалі бібліотеку б. Київського Університету в складі ІНО недоцільно, оскільки вона не відповідає цільовій установці цього ВУЗу ні по складу книжок, ні по колу своїх читачів, ні по методам її роботи" [19, Арк. 25], бо ж у тодішній вищій школі "головним чином викладаються науки математичні, природничі та технічні" [17, Арк. 143]. Це рішення видавалося компромісним також у тому відношенні, що університетська бібліотека не мала можливостей розширення: "В 1914 р, коли було почато цей будинок, бібліотека Університету мала 480.000 т.т. Зараз вона досягла 780.000 т. і в старому своєму приміщенні (КІНО) на має ніякої можливості поширюватися, навіть зараз там вже для неї там дуже тісно" [19, Арк. 24].

Наукова робота зосереджувалася в той час переважно в системі Академії наук, яка і мала, за задумом влади, зібрати в своїй бібліотеці основну наукову та історичну літературу. "Всенародная Библиотека Украины с самого своего основания поставила себе задачу собрать и сделать доступным для исследователей максимальное количество печатных и рукописных мате-

риалов всех веков и народов по всем отраслям знаний. За пять лет она проделала в этом отношении колоссальную работу, собрав громадный книжный фонд и полагает, что было бы наиболее целесообразным продолжить сосредоточение книжных и рукописных ценностей в ее книгохранилищах, ибо такое сосредоточение и возможно полное укомплектование хотя бы одной библиотеки на Украине облегчило бы работу исследователей", – писав у цей час директор ВБУ С. Постернак [17, Арк. 129]. І хоча він мав на увазі бібліотеки ліквідованих монастирів і керівництво ВБУ не піднімало питання про передання до неї фондів університетської бібліотеки, саме таку позицію радянська влада взяла за основу.

Питання про долю бібліотечних колекцій розглядалося у зв'язку з долею приміщення університетської бібліотеки спеціальною комісією, висновки та рішення якої – про передачу бібліотеки КІНО до ВБУ та добудову для останньої бібліотечного корпусу було затверджені Президією Укрнауки (підрозділу Наркомату освіти) в засіданні 21 листопада 1925 р. [19, Арк. 22]. Комісія відзначила необхідність добудови та використання приміщення бібліотеки: "Закінчення цього будинку буде мати величезне значіння для бібліотечної справи на Україні. Його книгосховище, що збудовано по одній з найкращих останніх систем (Ліпмана), може вмістити 500.000 т.т. Крім того, в цьому будинку є бетоновані приміщення, що призначалися для архіву старих актів, для "королівської бібліотеки", бібліотеки Бунге, Кременецької бібліотеки, нумізматичного кабінету, кабінету раритетів, окремих сховищ газет і дублікатів й т. інш. (всі ці заходи раніш були при Київському Університеті) – їх площу теж можна зараз використати для розміщення книжок. Це дасть повну можливість примістити в новому будинку аж до 1.000.000 т.т. Крім того, коробка основного книгосховища побудована з розрахунком на потребу необмеженого поширення їх у дальньому" [19, Арк. 24].

Тому, згідно проекту Постанови Колегії Народного комісаріату освіти, який згодом був реалізований, передбачалося: "Вважаючи на ненормальне становище, в якому зараз знаходиться Всенародня бібліотека України та бібліотека б. Київського Університету (зараз КІНО), що до помешкань їх, порушити перед РНК УСРР клопотання про відпуск коштів на добудування спеціального бібліотечного корпусу, що на території б. Київського Університету, в сумі 265.700 карб.; приєднати бібліотеку б. Київського університету до ВБУ без розпорощення її основного фонду (XVII–XIX ст.), але з забезпеченням навчальних потреб КІНО й інших Київських ВУЗів, шляхом відокремлення для них допоміжних бібліотек з підручників і взагалі навчальної літератури". З метою реалізації цих завдань була створена комісія з представників усіх зацікавлених установ під головуванням представника УАН, яка мала завершити роботу до 1 липня 1926 р. [19, Арк. 25].

Після передання до ВБУ колишньої університетської бібліотеки, в бібліотеці КІНО мало залишитися приблизно 120.000 – 130.000 томів книжок [19, Арк. 9зв.]. Таким чином, було здійснено "розподіл Бібліотеки І.Н.О. та передачу більшості книжок і майна до В.Б.У." [19, Арк. 8]. При цьому до ВБУ відходила саме "фундаментальна бібліотека", тоді як у складі бібліотеки КІНО лишалася переважно навчальна література.

Проте ситуація з реорганізацією бібліотеки КІНО ускладнювалася тим, що вона перед тим включила до своїх фондів бібліотеки інших вищих шкіл, об'єднаних у 1920 р. у складі КІНО – Вищих жіночих курсів та Українського державного університету [19, Арк. 9зв.]. В ре-

зультати, ВБУ стала не єдиною спадкоємицею колишньої університетської бібліотеки, навчальна частина бібліотеки КІНО своєю чергою розподілялася: "з колишнього Студентського Відділу, що зараз є цілком упорядкований, книжки по 1875 р. включно мають перейти до ВБУ, медичні книжки після 1875 р. йдуть до К.М.І., а дублети юридичних книжок – до К.І.Н.Гу" [19, Арк. 20].

Отже, коли в 1926 р. було прийнято рішення про добудову приміщення бібліотеки та переведення до неї ВБУ, було зроблено певні ремонтні роботи, але фінансування було недостатнім і "будинки руйнувалися й далі" [18, Арк. 144]. До капітального ремонту та добудови справа дійшла лише через кілька років. Наприкінці травня 1928 р. архітектор В. Осьмак, якого було знову залучено до робіт над будинком бібліотеки, склав спершу орієнтовний дефектний акт огляду будинку, а потім, на його основі, – кошторис будівельних робіт [18, Арк. 119-120, 127-144]. Спершу планувалося добудувати бібліотечний корпус протягом 1928 р., проте через недостатнє фінансування було завершено частину будинку, який почала займати бібліотека, використовуючи водночас і старе приміщення, а добудування "другої половини нового будинку" було перенесено і на наступні 1929-1930 рр. [18, Арк. 144]. Про те, як переїзд у нове приміщення мав змінити становище та обсяг роботи бібліотеки, свідчать плани, які плекало її керівництво: "1929/30 рік – має бути переломним роком у житті ВБУ: ВБУ закінчує добудову нового спеціального бібліотечного будинку і значно поширить площу своїх приміщень, і зможе нарешті розмістити... ті свої відділи, які досі не функціонували, за браком місця і штату: Графічний, Мапографічний, Музичний, Газетний, Волянція, Орієнталія, Єврейській; зможе значно поширити читальні для наукових робітників, кваліфікованих практиків і т.д." [18, Арк. 183].

Отже, реорганізація бібліотек була складовою реформ радянської влади та прямим наслідком ліквідації університету. Не вдаючись до оцінок реформ радянської влади в галузі науки та освіти в цілому, мусимо констатувати, що в умовах середини 1920-х рр., прийняте щодо долі бібліотек рішення може вважатися доцільним з точки зору порятунку водночас двох найцінніших книжкових зібрань. Адже склалася критична ситуація: у приміщеннях КІНО та ВУАН у невідповідних умовах, під загрозою пошкодження та повної втрати зберігалися величезні книжкові скарби, у той час як поряд "гинув на очах" недобудований спеціально-бібліотечний корпус: "за минулі роки все остекління знищено, залізний дах попсувався на 30-50% та інш.", – такою була ситуація у 1925 р. [19, Арк. 24]. Таким чином, особливо цінна частина університетської бібліотеки все ж знайшла своє місце у приміщенні, яке будувалося для неї, щоправда вже в складі Всенародної бібліотеки України. До певної міри "всенародним" став і сам будинок бібліотеки, зважаючи на те, що його будівництво розпочалося за царського уряду, продовжилося за часів Української Держави, а завершувати його випало на долю радянської влади.

Подальшим питанням остаточної добудови та, особливо, устаткування та оздоблення приміщення Всенародної бібліотеки присвячено спеціальну наукову розвідку [2]. Проте й після переїзду до нового приміщення ВБУ зазнала нових випробувань, пов'язаних із боротьбою влади з її керівництвом, зокрема, директором, що було звичайним явищем для того складного часу [10; 15].

Натомість у 1939–1940 рр. КДУ ім. Т.Г. Шевченка, відновлений у 1933 р. замість КІНО, отримав поряд з університетом новий навчальний корпус: спершу він планувався як Гуманітарний, але згодом став бібліотечним і нині є приміщенням Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ імені Тараса Шевченка. Цей будинок був так само зведений за проектом В. Осьмака і отримав, згідно задуму архітектора, форми, ідентичні будинку ВБУ [12, с. 30]. Завдяки цьому, названі будинки "утворили найкращий у місті класичний ансамбль, домінуюча роль у якому належить створеному В. Беретті головному університетському корпусу" [1, с. 253]. А у 1959 р. у користування Університетом було передано будинок по бул. Т. Шевченка, 14, в якому нині розміщується Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, а в 1920-1930 рр. знаходилися установи Академії наук, включаючи Всенародну бібліотеку. Таким непростим виявилось сплетіння долі Київського університету, Української Академії наук та їхніх наукових бібліотек.

1. Бондаренко Р., Піскова Е., Трегубова Т. Володимирська вулиця // Звід пам'яток історії та культури України: [Енциклопедія]: У 28 т. – К.: Головна редакція Зводу пам'яток історії та культури при видавництві. Кн. 1, ч. 1: Київ. А-Л (Ч. 2). – К., 2004. – 1215 с.: іл. 2. Демченко Є., Донець О. Будинки філії № 1 Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та його художні пам'ятки // Бібліотечний вісник. – 1998, № 1. – С. 19-27. 3. Державний архів м. Києва (далі – ДАК.) – Ф. 16 – Оп. 340. – Спр. 91. 4. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 446. – Спр. 137. 5. ДАК. – Ф. 16 – Оп. 448. – Спр. 137. 6. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 448. – Спр. 178. 7. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 2711. 8. ДАК. – Ф. 16. – Оп. 469. – Спр. 851. 9. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. 1918– 1941 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. – К.: НБУВ, 1998. – 337 с. 10. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. 1941–1964 / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. – К.: Наукова думка, 2003. – 357 с. 11. Кириленко О., Нестеренко В. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка: короткий історичний нарис // Бібліотеки України загальнодержавного значення: Історія і сучасність: зб. ст. / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського; Асоціація бібліотек України / О. С. Онищенко (голова ред. кол.). – К.: НБУВ, 2007. – С. 232-241. 12. Малаков Д. Архітектор Василь Осьмак // Бібліотечний вісник. – 1998, № 1. – С. 28-31. 13. Мяскова Т. Є. Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834-1927 рр.) / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського / О. С. Онищенко (наук.ред.). – К., 2005. – 184 с. 14. Нестеренко В. Історія Наукової бібліотеки Київського університету ім. Т. Шевченка // Бібліотечний вісник. – 1994, № 5-6. – С. 30-33. 15. Степченко О. П. Українські вчені – фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (1918-1934) / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Інститут рукопису / Л. А. Дубровіна (відп.ред.). – К.: НБУВ НАНУ, 2008. – 217 с. 16. Центральний державний архів Вищих органів влади та управління України. (ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. 286. 17. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1162. 18. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 1157. 19. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6 т.3. – Спр. 4629. 20. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6 т.3. – Спр. 4632.

Надійшла до редколегії 20.10.10

*** К.М.І. – Київський медичний інститут, К.І.Н.Г. – Київський інститут народного господарства.